

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ І ДІЯЛЬНОСТІ КАФЕДРИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА МЕДИЦИНИ КАТАСТРОФ ЗА П'ЯТДЕСЯТ РОКІВ (1967-2017 РОКИ) ІГОР КОЧІН

ДЗ “Запорізька медична академія післядипломної освіти МОЗ України”, Запоріжжя, (Україна)
zmapo33@gmail.com

HISTORICAL ASPECTS OF ORGANIZATION AND ACTIVITIES OF CIVIL PROTECTION AND DISASTER MEDICINE DEPARTMENT FOR FIFTY YEARS (1967–2017).

Igor KOCHIN

State Institution “Zaporizhia medical academy of post-graduate education Ministry of health of Ukraine”, Zaporizhia, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7488-8864>

Кочин Игорь. Исторические аспекты организации и деятельности кафедры гражданской обороны и медицины катастроф за пятьдесят лет (1967-2017 годы). Цель работы – исследовать и обобщить опыт работы профессорско-преподавательского состава кафедры ГЗ и МК за 50 лет (1967–2017 гг.). Исследовать динамику изменений учебно-педагогической и научной работы, дать оценку наработок, сделать выводы для дальнейшего совершенствования учебного процесса, подготовки медицинских кадров и научной деятельности. **Материал и методы.** Исследованы архивные и текущие материалы организации и деятельности ГУ “Запорожская медицинская академия последипломного образования МЗ Украины” и кафедры ГЗ и МК за 1926-2017 гг. Проанализированы и обобщены материалы учебно-методической, педагогической и научной деятельности профессорско-преподавательского состава кафедры. **Результаты.** Проведенное исследование и оценка материалов многолетней работы профессорско-преподавательского состава кафедры гражданской обороны и медицины катастроф, а также анализ изменений учебно-педагогического процесса, учебно-методической работы и научных достижений позволили сделать выводы для дальнейшего совершенствования учебного процесса и научной деятельности. **Выводы.** Прошлое медицины, рассмотренное в компарации с ее современным состоянием, позволило проследить и оценить в исторической последовательности изменения в медицинском образовании, учебном процессе, содержании медицинских знаний, подготовке медицинских кадров, проблематике науки, господствующих теориях и парадигмах, организационных формах оказания экстренной медицинской помощи при чрезвычайных ситуациях техногенного, природного, социального и военного характера, а также наметить пути их дальнейшего совершенствования.

Ключевые слова: юбилей, история, кафедра гражданской обороны и медицины катастроф, учебный процесс, научно-исследовательская работа, чрезвычайная ситуация, медицинская помощь.

“Хто знайшов в собі духовні сили і розумові здібності піднятися до вершин медичного Олімпу, повинен перетворитися в апостола і з інтелектуальної висоти викладацької кафедри з місіонерським запалом беззавітно служити медицині”.

Авт.

Вступ. Історія кафедри цивільного захисту та медицини катастроф (ЦЗ та МК) ДЗ “Запорізька медична академія післядипломної освіти МОЗ України”, як і історія розвитку окремих медичних галузей – це, передусім, аннали злетів творчої наукової й педагогічної думки, нових відкриттів та практичних звершень у післядипломній освіті і підготовці медичних кадрів. Історія медицини в цілому та окремих її складових допомагає правильно й об’єктивно зрозуміти та дати виважену оцінку сучасному стану медицини в Україні і, зокрема, організації та надання екстреної медичної допомоги (ЕМД) населенню при надзвичайних ситуаціях (НС) мирного та воєнного часу. Минуле медицини, розглянуте в компаративі з її сучасним станом, дає змогу простежити й оцінити в історичній послідовності як змінювалися: зміст медичних знань і освіти, підготовки медичних кадрів,

проблематика науки, пануючі теорії й парадигми, пояснення виникнення хвороб та обґрунтування їх запобігання й лікування, організаційні форми медичної допомоги, у тому числі при НС техногенного, природного, соціального та воєнного характеру.

Мета роботи. Дослідити й узагальнити досвід роботи професорсько-викладацького складу кафедри ЦЗ та МК за 50 років (1967–2017 рр.), відслідкувати динаміку змін навчально-педагогічної та наукової роботи, дати оцінку напрацюванням, зробити висновки для подальшого удосконалення навчального процесу, підготовки медичних кадрів та наукової діяльності.

Матеріал і методи. Досліджені архівні і поточні матеріали організації та діяльності ДЗ “Запорізька медична академія післядипломної освіти МОЗ України” та кафедри ЦЗ та МК за 1926–2017 рр. Проаналізовані та узагальнені матеріали навчально-методичної, педагогічної та наукової діяльності професорсько-викладацького складу кафедри.

Результати дослідження та їх обговорення. Написання історії кафедри та її всебічне осмислення – це не стільки суха констатація навчально-педагогічних, методичних та наукових подій, звершень й досягнень, видання навчально-методичної та наукової літератури, скільки історія професійної креативної діяльності впродовж десятиліть професорсько-викладацького колективу, кон-

кретних видатних особистостей - творців педагогів і вчених, безпосередніх демиургів історичного процесу на кафедрі ЦЗ та МК. Подані в сукупності історичні матеріали біографій (*curriculum vitae*) видатних медиків, діяльності кафедр та науково-педагогічних медичних шкіл створюють колективний портрет української медицини й освіти, виступають своєрідною візитною карткою, яка репрезентує Україну у світі, засвідчує цивілізаційний рівень поступального розвитку медичної науки у сферах післядипломної освіти, підготовки медичних кадрів, діяльності системи охорони здоров'я та організації і надання екстреної медичної допомоги (ЕМД) населенню при НС мирного й воєнного часу.

На підставі наказу МОЗ СРСР від 14 березня 1967 р. № 42 при військово-медичній кафедрі інституту створюється курс медичної служби цивільної оборони (МСЦО), який став хронологічною межею для відліку по-чатку діяльності навчального курсу МСЦО та викладання як окремої дисципліни. У період із серпня 1969 р. по 1983 р., тобто за 14 років, звершується головне – утворюється самостійний курс МСЦО в інституті – основа майбутньої кафедри МСЦО. Начальником курсу 1969–1967 рр. був полковник медичної служби **Баранов Олексій Тимофійович**. З 1979 р. курс МСЦО очолює полковник медичної служби **Степанов Євген Миколайович**. З 1984 р. по 1987 р. він очолював створену кафедру МСЦО¹. На цьому етапі розвитку курсу МСЦО у повному обсязі розкрив свої можливості з підготовки лікарів на спеціальних і суміжних циклах. Чисельність спеціальних циклів у 1972–1982 рр. залишається постійною – 4 на рік, а з 1983 р. збільшується до 5. Збільшується чисельність лікарів–слухачів і на суміжних циклах. Якщо в 1970 р. їх було 1045 осіб, то в 1983 р. – 1976 осіб, тобто їх чисельність збільшилася майже вдвічі. Навчальний процес проводили викладачі І.С. Буйницький, І.І. Чирков, Г.О. Черняков, І.П. Шуляк, В.В. Рибальченко, О.М. Ігнат'єв. Підготовку з ЦО і МСЦО на спеціальних циклах за 1966–1988 рр. пройшли 511 лікарів, контингент яких складався з керівників МСЦО, шпиталів та шпитальних баз, терапевтів–токсикологів та радіологів. Підготовку на курсі МСЦО пройшли за 1966–1988 рр. 7491 лікарів із суміжних кафедр. У 1987–1997 рр. завідував кафедрою к.м.н., доцент **Кармазь Іван Федорович**. Підготовку з ЦО і МСЦО на спеціальних циклах за 1984–1988 рр. пройшли 724 лікарів, контингент яких складався з керівників МСЦО, шпиталів та шпитальних баз, терапевтів–токсикологів та радіологів. Підготовку на курсі МСЦО пройшли за 1984–1988 рр. 8406 лікарів з суміжних клінічних кафедр. За цей період на кафедрі працювали: доцент, к. мед. н. О.К. Нехаєв; старші викладачі к. мед. н. Н.Г. Зайко, к.мед.н. В.К. Кожевников, к. мед. н. Ю.Ф. Курочкин, к. мед. н. В.В. Рибальченко, С.В. Нагорний, І.І. Чирков, Г.О. Черняков.

У 1990 р. МОЗ СРСР затверджена “Уніфікована програма післядипломної освіти лікарів (провізорів) з організації екстреної медичної допомоги в надзвичайних ситуаціях”, яка діяла 5 років. У 1990–1994 рр. щорічно кафедрою ОЕМДНС проводилося шість 1,5–місячних спеціальних навчальних циклів тематичного удосконалення (ТУ) лікарів за тематикою: організація і надання медичної допомоги

ураженим радіоактивними та сильнодіючими отруйними речовинами під час аварій на промислових підприємствах та транспорті (2 цикли) для лікарів–клініцистів терапевтичного профілю та лікарів служби швидкої медичної допомоги (214 лікарів); організація розгортання та роботи лікарень у надзвичайних ситуаціях (2 цикли) для головних лікарів лікувально–профілактичних закладів та їх зас-тупників (203 лікарі); організація санітарно–гігієнічних та протиепідемічних заходів серед населення у надзвичайних ситуаціях (2 цикли) для головних лікарів санітарно–епідеміологічних станцій, їх заступників та завідувачів відділеннями (209 лікарів). Всього було підготовлено за 5 років на спеціальних навчальних циклах ТУ 626 лікарів–слухачів².

У 1989–1994 рр. підготовку лікарів суміжних клінічних кафедр: хірургічного факультету на кафедрі МСЦО – “Організація екстреної медичної допомоги при надзвичайних ситуаціях” (ОЕМДНС) пройшли 5185 лікарів, які були організовані у 271 навчальну групу; терапевтичного факультету пройшли 5728 лікарів, які були організовані у 276 навчальних груп. Підготовка керівників закладів охорони здоров'я і їх резерву проводилася у 32 навчальних групах загальною кількістю 585 осіб. Таким чином, за 6 років отримали підготовку з питань МСЦО та ОЕМДНС 11498 лікарів суміжних клінічних кафедр, які були організовані у 578 навчальних груп. Згідно з новою уніфікованою програмою післядипломної освіти лікарів з питань ОЕМДНС на 1,5 – місячних спеціальних циклах (236 навчальних годин) ТУ за 1990–1995 рр. пройшли підготовку 1114 осіб керівного складу МСЦО.

На кафедрі продовжує проводитися робота з удосконалення методики викладання предмета, оновлюються методичні розробки лекційних, практичних та семінарських занять, підготовлено новий перелік літератури для самостійного вивчення лікарями. Оновлюється табличний фонд, створені нові стенди в навчальних класах, викладачами підготовлено комплекс навчальних посібників та підручник із питань медицини катастроф.

У зв'язку з введенням у 1990 р. МОЗ СРСР “Уніфікованої програми післядипломної підготовки лікарів з організації надання екстреної медичної допомоги в надзвичайних ситуаціях” було введено диференційоване навчання в обсязі 6, 12 та 24 години для лікарів–слухачів суміжних кафедр хірургічного і терапевтичного факультетів та керівників закладів охорони здоров'я і їх резерву, що пов'язано з тривалістю навчання на основних кафедрах. У 1991–1996 рр. підготовку лікарів суміжних клінічних кафедр хірургічного факультету з питань ОЕМДНС пройшли 4830 лікарів, які були організовані у 390 навчальних груп. Так, 6–годинні заняття пройшли 882 лікарі, 12–годинні – 1212 лікарів і 24–годинні – 2736 лікарів. Додатково пройшли підготовку 294 групи, у кількості 5634 лікарів суміжних клінічних кафедр терапевтичного факультету: 6–годинні заняття пройшли 516 лікарів, 12–годинні – 2187 лікарів і 24–годинні – 2931 лікар. Підготовка керівників закладів охорони здоров'я і їх резерву проводилася у 21 навчальній групі загальною кількістю 462 особи, з яких 153 керівники пройшли 6–годинні заняття і 309 – 24–годинні³.

¹Kochin I.V. Zaporizkiy derzhavniy institut udoskonalennya likariv, 75 roki (1926–2001) [Zaporizhzhya State Institute for the Improvement of Doctors. 75 years (1926–2001)], Zaporizhzhya, 2001, P. 112–120 [in Ukrainian].

²Kochin I.V. Kafedra tsivilnogo zahistu ta meditsini katastrof [Department of Civil Protection and Disaster Medicine] SI “Zaporizhia medical academy of post-graduate education Ministry of health of Ukraine”, 90 roki plidnoyi pratsi, Zaporizhzhya, Agenstvo Orbita–YuG, 2016, 108 p., P. 67–68 [in Ukrainian].

³Kochin I. V. Chasovo-prostoroviy aspekt navchalno-pedagogichnoyi ta naukovoyi diyalnosti profesorsko-vikladatskogo skladu kafedri tsivilnogo zahistu ta meditsini katastrof za 1967–2017 roki: rozshirennya kontinuumu [The temporal and spatial aspects of educational, pedagogical and scientific activities of civil protection and disaster medicine department teaching staff for 1967–2017: continuum extension], *Visnik sotsialnoyi gigieni ta organizatsiyi ohoroni zdorov'ya Ukrayini*, 2017, № 2 (72), P. 48–61 [in Ukrainian].

Керуючись “Положенням про Державну службу медицини катастроф”, затверджену Постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.2001 р. № 827, з метою удосконалення навчального процесу та підвищення знань лікарів із питань планування, організації та надання екстреної медичної допомоги (ЕМД) постраждалим при НС були внесені корективи до післядипломної підготовки лікарів і запроваджено в навчальний процес кафедри “Медицини катастроф” 5 циклів ТУ 1,5-місячних (236 навчальних годин) і 2 цикли ТУ тривалістю 1 місяць (156 навчальних годин), які були запроваджені з 2004 р. За 2004–2016 рр. проведено 91 цикл ТУ і підготовлено 3127 лікарів–слухачів. За 1992–2016 рр. пройшли підготовку 4078 лікарів–інтернів. Значною подією, яка відіграла суттєву роль в удосконаленні навчального процесу та доповненні його змісту, мало ухвалення Закону України “Про екстрену медичну допомогу” від 05.07.2012 р. № 5081–VI, який визначив організаційно-правові засади забезпечення населення ЕМД. У навчальному процесі для наочності, засвоєння та розширення досвіду широко використовуються 89 відеофільмів різноманітної тематики⁴.

Наукова робота професорсько–викладацького складу кафедри цивільного захисту та медицини катастроф була спрямована на виконання наступних науково–дослідних робіт: “Організація надання невідкладної медичної допомоги при гострих отруєннях в разі аварій на Запорізькому коксохімічному заводі” (1993–1995 рр.); “Організація надання екстреної медичної допомоги ураженим сильнодіючими отруйними речовинами (СДОР) у догоспітальному періоді” (1996–1999 рр.); “Організація захисту працівників хімічно небезпечного об’єкта при аваріях на ємностях із сильнодіючими отруйними речовинами” (2000–2003 рр.); “Організація екстреної медичної допомоги працівникам хімічно небезпечного об’єкта при аваріях на ємностях з хлором” (2004–2006 рр.); “Організація та планування екстреної медичної допомоги Державною службою медицини катастроф територіального рівня працівникам та населенню у разі виникнення осередків ураження при аваріях на хімічно небезпечних об’єктах” (2007–2011 рр.); “Удосконалення організації та діяльності Державної служби медицини катастроф України при наданні екстреної медичної допомоги у надзвичайних ситуаціях” (2012–2016 рр.); “Удосконалення планування і організації діяльності Служби медицини катастроф з надання екстреної медичної допомоги при надзвичайних ситуаціях мирного та воєнного часу” (2017–2021 рр.). Результати НДР кафедри були узагальнені у більш ніж 600 надрукованих наукових та навчально–методичних праць, у тому числі 42 підручниках та навчальних посібниках.

У зв’язку з бойовими діями на сході України в діяльність кафедри ЦЗ та МК ДЗ “ЗМАПО МОЗ України” включена робота зі спеціальної підготовки лікарів із питань “Організація та надання екстреної медичної допомоги населенню в умовах бойових дій”. З 2014 р. кафедрою проводяться науково–практичні конференції, семінари, круглі столи, майстер–класи за тематикою “Цивільний захист, медицина катастроф, воєнна та тактична медицина, організація надання екстреної медичної допомоги при НС мирного часу та в умовах бойових дій” із залученням працівників аварійно–рятувальних служб і військовослужбовців – учасників війн та збройних конфліктів.

14 березня 2017 р. кафедрі “Медицини катастроф” виповнилося 50 років. Як відомо, розвиток – процес незу-

пинний та багато в чому незворотний, тому кафедра ЦЗ та МК щодня перебуває у творчому пошуку, покращуючи педагогічну майстерність та кваліфікацію професорсько–викладацького складу, удосконалюючи свою матеріально–технічну і наукову бази. Інколи ми називаємо це долею, інколи – кажемо про втручання певних сил, частіше просто радіємо життю. Насправді, це – плідна, творча, активна, всебічна робота об’єднаного єдиною метою професорсько–викладацького колективу кафедри ЦЗ та МК ДЗ “ЗМАПО МОЗ України”.

Висновок. Дослідження, узагальнення і оцінка досвіду роботи професорсько–викладацького складу кафедри цивільного захисту та медицини катастроф за 50 років, аналіз динаміки змін навчально–педагогічного процесу, навчально–методичної та наукової роботи дає можливість використати його для подальшого удосконалення навчального процесу та наукової діяльності.

Igor Kochin. Historical aspects of organization and activities of civil protection and disaster medicine department for fifty years (1967–2017). Objective. To study and generalize experience of the teaching staff of the Civil Protection and Disaster Medicine Department for a period from 1967 to 2017. To investigate the dynamics of changes in educational, pedagogical and scientific work, to evaluate the achievements and to draw conclusions regarding further improvement of educational process and training of medical personnel and scientific activities. **Material and methods.** Archival and current materials of organization and activities of the State Institution “Zaporizhzhya Medical Academy of Postgraduate Education of the Ministry of Health of Ukraine” and Civil Protection and Disaster Medicine Department for 1926–2017 are studied. Educational, pedagogical and scientific materials of the teaching staff of the Department are analyzed and summarized. **Results.** Studied materials and generalized experience, analysis of dynamics of changes in the educational and pedagogical process, educational and methodological work and scientific achievements and their evaluation made it possible to draw conclusions regarding further improvement of the educational process and scientific activities. **Conclusions.** The past of medicine, considering its present state, made it possible to trace and evaluate, in the historical sequence, changes in medical education, educational process, content of medical knowledge, training of medical personnel, problems of science, mainstream theories and paradigms, organizational forms of emergency medical care in emergency situations of anthropogenic, natural, social and military nature and to outline ways of their further improvement.

Key words: anniversary, history, civil protection and disaster medicine department, educational process, scientific and research work, emergency situation, medical aid.

Igor Kochin – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного захисту та медицини катастроф ДЗ “Запорізька медична академія післядипломної освіти МОЗ України”. Автор 780 наукових публікацій з цивільного захисту та медицини катастроф. Наукові пріоритети: планування, логістика та організація екстреної медичної допомоги населенню при надзвичайних ситуаціях.

Igor Kochin - Doctor of Medical Sciences, Professor, head of the Department of civil protection and medicine of catastrophes of the State Institution “Zaporizhzhya medical academy of post-graduate education Ministry of health of Ukraine”. Author of 780 scientific publications on civil protection and disaster medicine. Scientific priorities: planning, logistics and organization of emergency medical care to the population in emergency situations.

Received: 02.05.2019

Advance Access Published: June, 2019

© I. Kochin, 2019

⁴Kochin I. V. Materiali nauково-praktichnoyi konferentsiyi prisvyacheniy 35-richchyu kafedri meditsini katastrof, V kn, Silnodiyuchi otruyni rehovini: dzherela, nebezpeka, zahist. Navchalniy posibnik [Materials of the scientific-practical conference dedicated to the 35th anniversary of the Department of Disaster Medicine, In V books, Highly toxic substances: sources, danger, protection: Tutorial], Pid red. dokt. med. nauk, akademika I. V. Kochina, Zaporizhzhya, ZDIUL, 2002, 180 p., P. 108–178 [in Ukrainian].

ДОДАТКИ

Баранов Олексій Тимофійович – завідувач курсу медичної служби цивільної оборони Запорізького державного інституту удосконалення лікарів (1969 - 1979 рр.)
Полковник медичної служби

Степанов Євген Миколайович – завідувач кафедри медичної служби цивільної оборони Запорізького державного інституту удосконалення лікарів (1979 - 1987 рр.). Полковник медичної служби

Кармазь Іван Федорович – кандидат медичних наук, доцент, завідувач кафедри медицини катастроф Запорізького державного інституту удосконалення лікарів (1987 - 1997 рр.).

Борисовський Віктор Стефанович – кандидат медичних наук, доцент, завідувач кафедри медицини катастроф Запорізького державного інституту удосконалення лікарів (1997 - 1998 рр.).

Кочін Ігор Васильович – доктор медичних наук, доктор філософії, професор, завідувач кафедри цивільного захисту та медицини катастроф ДЗ “Запорізька медична академія післядипломної освіти МОЗ України” (з 1998 р.), академік Української міжнародної академії оригінальних ідей, заступник отамана Співки громадських організацій “Запорізький козацький округ”, генерал-хорунжий Війська Запорізького Низового.

Склад кафедри (2016 р). Сидять (зліва направо): **Карнаух Тетяна Валентинівна**, лаборант кафедри цивільного захисту та медицини катастроф ДЗ “Запорізька медична академія післядипломної освіти МОЗ України”, **Кочін Ігор Васильович**, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного захисту та медицини катастроф ДЗ “Запорізька медична академія післядипломної освіти МОЗ України”, **Шило Іван Федорович**, старший викладач кафедри цивільного захисту та медицини катастроф ДЗ “Запорізька медична академія післядипломної освіти МОЗ України”. Стоять (зліва направо): **Царьов Валерій Валерійович**, старший викладач кафедри цивільного захисту та медицини катастроф ДЗ “Запорізька медична академія післядипломної освіти МОЗ України”, **Гайволя Олександр Олександрович**, старший викладач кафедри цивільного захисту та медицини катастроф ДЗ “Запорізька медична академія післядипломної освіти МОЗ України”, **Трошин Дмитро Олександрович**, кандидат медичних наук, старший викладач кафедри цивільного захисту та медицини катастроф ДЗ “Запорізька медична академія післядипломної освіти МОЗ України”.